

บทความ

วิจัย

02

การศึกษาเชิงวิเคราะห์เอกสารต้นฉบับ

ตำรายาแพทย์แผนไทยวัดวังจิก ตำบลวังจิก อำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

An Analytical Study of Manuscript Documentary of

Thai Traditional Medical Text of Wat Wanggik, Tambon Wanggik,

Amphoe Phoprathab-chang, Phichit Province

ชญญาลักษ์ ชูขวัญ

Thanyaluk Chookhwan

นักศึกษาสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

Undergraduate student in Thai major, Faculty of Humanities and Social Science, Rajabhat Pibulsongkram University,
Tuyyaluk00@gmail.com

นันท์พร กลิ่นประทุม

Nanthachapohn Klinprathum

นักศึกษาสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

Undergraduate student in Thai major, Faculty of Humanities and Social Science, Rajabhat Pibulsongkram University,
nklinprathum418@gmail.com

สรวส ตาลเสียน

Sawaros Tarnsien

นักศึกษาสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

Undergraduate student in Thai major, Faculty of Humanities and Social Science, Rajabhat Pibulsongkram University
soawaros2546@gmail.com

ไอรดา จันทร์เกษร

I-rada Chand-kesorn

นักศึกษาสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

Undergraduate student in Thai major, Faculty of Humanities and Social Science, Rajabhat Pibulsongkram University
taota19112546@gmail.com

ภักพรพล แสงเงิน

Phakphon Sangnern

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจักษ์สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

Assistant Professor, Ph.D., Thai Section, Faculty of Humanities and Social Science,
Rajabhat Pibulsongkram University, phakphon.s@psru.ac.th

Received: January 2, 2025

Revised: May 28, 2025

Accepted: June 17, 2025

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณมุ่งศึกษาสัณยະและความถี่ของ
เภสัชวัตถุที่ปรากฏในตำรายาแพทย์แผนไทยวัดวังจิก ตำบลวังจิก อำเภอโพธิ์ประทับช้าง
จังหวัดพิจิตร เอกสารจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
เลขที่ พส.ช. 0303 ผลการศึกษาพบว่า มีตำรับยาที่ใช้ในการรักษาโรคต่าง ๆ ทั้งหมด
404 ตำรับ แบ่งออกเป็น 11 ประเภท โดยพบตำรับยาที่ใช้ในการรักษาโรคเกี่ยวกับเด็ก
มากที่สุด จำนวน 169 ตำรับ ด้านความถี่ของเภสัชวัตถุ พบพืชวัตถุทั้งหมด 455 ชนิด
โดยพบการใช้ขมิ้นอ้อยและพริกไทยมากที่สุด จำนวนชนิดละ 90 ครั้ง พบสัตว์วัตถุ
ทั้งหมด 45 ชนิด โดยพบการใช้งูเห่ามากที่สุด จำนวน 38 ครั้ง (ส่วนใหญ่ใช้ดีของ
งูเห่า) พบธาตุวัตถุทั้งหมด 21 ชนิด โดยพบการใช้น้ำประสานทองสะดุมมากที่สุด
จำนวน 40 ครั้ง พบน้ำกระสายยาทั้งหมด 70 ชนิด โดยพบการใช้สุรามากที่สุด จำนวน
103 ครั้ง การวิจัยครั้งนี้จะเป็นฐานข้อมูลทางการแพทย์แผนไทยสำคัญของจังหวัดพิจิตร
ต่อไป

คำสำคัญ: การศึกษาเชิงวิเคราะห์, ตำรายาแพทย์แผนไทยวัดวังจิก, จังหวัดพิจิตร

Abstract

This research is a quantitative study aimed at studying the essence and frequency of pharmaceuticals in Thai traditional medical text of Wat Wanggik, Tambon Wanggik, Amphoe Phoprathabchang, Phichit Province. The documentary from the office of arts and culture Pibulsongkram Rajabhat University, Number พส.ข. 0303. The results of the study found that medicines are used to treat various diseases. Total number: 404 recipes. Can be divided into 11 types, found top 169 drug recipes used to treat children's diseases. Frequency aspect of pharmaceutical plant-substances based found 455 types, the most found are *Curcuma zedoaria* Roscoe and *Piper nigrum* L. of each type 90 times. Animal-substances based found 45 types, the most found are *Python reticulatus* 38 times (Popularly used are Gall bladder). Mineral-substances based found 21 types, the most found are Calcined Borax (Sodium borate) 40 times. Vehicle water found 70 types, the most found are Ethyl alcohol 103 times. This research will be an important Thai traditional medicine database for Phichit Province.

Keyword: Analytical Study, Thai Traditional Medical Text of Wat Wanggik, Phichit Province

บทนำ

ตำรายาแพทย์แผนไทย คือ มรดกทางภูมิปัญญาสำคัญซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความรู้ในการรักษาโรคของคนในอดีตที่มีการใช้เภสัชวัตถุหรือเครื่องยาซึ่งมีที่มาหลากหลายชนิดในการรักษาโรคภัยต่าง ๆ ที่เบียดเบียนร่างกายของมนุษย์ ซึ่งมักมีตำราทางการแพทย์แผนไทยที่สำคัญหลายคัมภีร์สืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ เช่น คัมภีร์ปฐมจินดาว่าด้วยการรักษาโรคในเด็ก (ประทีป ชุมพล, 2542: 85) คัมภีร์ธาตุวิภังค์ว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงของธาตุในร่างกายเป็นสาเหตุทำให้มนุษย์เจ็บป่วย (ประทีป ชุมพล, 2542: 314) คัมภีร์ธาตุบรรจบว่าด้วยเรื่องเกี่ยวกับอาการของมนุษย์ (ประทีป ชุมพล, 2542: 641) เป็นต้น

ตำรายาแพทย์แผนไทยวัดวังจิก เอกสารเลขที่ พส.ข.0303 เป็นตำรายาแพทย์แผนไทยโบราณฉบับหนึ่งซึ่งได้มาจากวัดวังจิก ตำบลวังจิก อำเภอโพนธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร วัดเก่าแก่และมีความเป็นมายาวนานประจำชุมชนวังจิกฯ ต้นฉบับเอกสารเก็บรักษาไว้ ณ สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรสุพรรณบุรี ต่อไปนี้คณะผู้วิจัยจะเรียกว่า ตำรายาแพทย์แผนไทยวัดวังจิกฯ พส.ข. 0303 ต้นฉบับมีทั้งหมด 136 หน้าสมุดไทย จำนวน 3-8 บรรทัดต่อหน้าสมุดไทย สภาพเอกสารสมบูรณ์ประกอบด้วยตำรับยารักษาโรคและอาการต่าง ๆ เช่น ไข้ ลมในท้อง ท้องอืด ปวดหัว

โรคตาน¹ โรคซาง² และโรคที่มีความเฉพาะเจาะจง เช่น โรคริดสีดวง ฝีดาษ โดยระบุเภสัชวัตถุที่ใช้ วิธีการปรุงยา การใช้ยา และคำแนะนำเกี่ยวกับการรักษาต่าง ๆ

การวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยมุ่งศึกษาสารัตถะและความถี่ของเภสัชวัตถุที่ปรากฏในตำรายาแพทย์แผนไทยวัดวังจิก พส.ข. 0303 โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณทางด้านสถิติ คือ การนับความถี่มาช่วยในการแสดงให้เห็นถึงความนิยมของการใช้เภสัชวัตถุต่าง ๆ ที่ใช้รักษาโรค ด้วยหวังว่าจะเป็นฐานข้อมูลสำคัญในการพัฒนาการรักษาโรคด้วยการแพทย์แผนไทยต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาสารัตถะของตำรายาแพทย์แผนไทยวัดวังจิก พส.ข. 0303
2. ศึกษาความถี่ของเภสัชวัตถุในตำรายาแพทย์แผนไทยวัดวังจิก พส.ข. 0303

ขอบเขตของงานวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative research) เฉพาะเอกสารต้นฉบับตำรายาแพทย์แผนไทยวัดวังจิก เลขที่ พส.ข. 0303 เท่านั้น

¹ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เกิดจากตัวกิมิชาติ (พยาธิ) กินอยู่ภายในร่างกาย ทำให้เกิดโรคขึ้น มี 2 ชนิดคือ ตานโจร หรือตานขโมย และตานจร โรคตานเป็นโรคที่เกิดต่อเนื่องมาจากโรคซางเจ้าเรือน โดยจะเป็นกับเด็กที่มีอายุ ตั้งแต่ 3 เดือนขึ้นไป จนถึง 7 ปี และเมื่อพ้นเขตจากการเป็นโรคซางเจ้าเรือนแล้วมักจะเป็นโรคแทรกของซางจร ขณะที่ยังอยู่ในช่วงอายุการเป็นซางจร (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542: 795).

² ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เป็นกับเด็กเล็กตั้งแต่แรกเกิดจนถึง อายุ 12 ปี อาการของโรคมีหลายอย่าง เช่น ตัวร้อน เชื้องซึม ปากแห้ง อาเจียน บริโภคอาหารไม่ได้ ท้องเดินและที่สำคัญจะมีเม็ดขึ้นตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ในปาก ในคอ ลิ้นเป็นฝ้า เป็นต้น โรคซางมีหลายลักษณะ หลายชนิด จำแนกออกเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้ 2 กลุ่มคือ ซางเจ้าเรือน และซางจร (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542: 777).

การทบทวนวรรณกรรมและกรอบแนวคิดของการวิจัย

ในหัวข้อนี้คณะผู้วิจัยทบทวนวรรณกรรม (Review Literature) ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเอกสารต้นฉบับตำรายาโบราณ คณะผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินการวิจัยได้ทั้งหมด 14 เรื่อง โดยแบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้

1. ประเภทงานที่ศึกษาจากตำรายาต้นฉบับท้องถิ่นเอกสารจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม จำนวน 3 เรื่อง ซึ่งเป็นกลุ่มงานที่ศึกษาเกี่ยวกับตำรายาเอกสารจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ตัวอย่างดังนี้

1.1 งานของปาลิตา ทองเพล และคณะ (2565) ศึกษาตำรายาวัดจุนนาง ตำบลท่าทอง อำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก 1.2 งานของภัทรพล แสงเงิน (2567ก) ศึกษาตำรายาจังหวัดพิษณุโลก จำนวน 87 ฉบับ และ 1.3 งานของภัทรพล แสงเงิน (2567ข) ศึกษาตำรับยาพอกจากตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก ฉบับปรีวรรต จำนวน 87 ฉบับ ข้อค้นพบของงานทั้งหมด คือ มีการศึกษาวิเคราะห์สารัตถะ (เนื้อหาสำคัญ) และความถี่ของเภสัชวัตถุที่ปรากฏในตำรายาต่าง ๆ ซึ่งเป็นเอกสารที่เก็บรักษาไว้ ณ สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม มุ่งศึกษาไปที่ความถี่ของโรคและอาการ จำนวนครั้งที่ปรากฏทั้งพืช สัตว์ ธาตุ และกระสายยา ซึ่งงานวิจัยทั้ง 3 เรื่องเป็นส่วนสำคัญที่คณะผู้วิจัยนำมาใช้สังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดของการศึกษาครั้งนี้

2. ประเภทงานที่ศึกษาจากตำรายาต้นฉบับท้องถิ่นจังหวัดอื่น ๆ จำนวน 6 เรื่อง ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยในครั้งนี้ในเรื่องของการแบ่งกลุ่มโรค การจำแนกเภสัชวัตถุประเภทต่าง ๆ คือ

2.1 งานของอภิตตา เอี่ยมอ่ำ และคณะ (2561) วิเคราะห์สมุนไพรรักษาโรคในคัมภีร์พหุมนปรีทิต 2.2 งานของชินพัฒน์ เณสิรมรัมย์ และสุทธิรา เซตลัด (2563) ศึกษาสมุนไพรรักษาโรคผิวหนังอักเสบในใบลานอีสาน 2.3 งานของคุณช่วย ปิยวิทย์ (2532) ศึกษาภาษาและคติความเชื่อในตำรายาพื้นบ้านจากวัดบึง ตำบลโชคชัย อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา 2.4 งานของผ่องพิมล ดาศรี และคณะ (2563) ปรีวรรตและวิเคราะห์เครื่องยาสมุนไพรรักษาโรคในคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ และมหาพิภักต 2.5 งานของนิจศิริ เรื่องรังษี และคณะ (2553) ศึกษาตำรายาในศิลาจารึกวัดโพธิ์ และ 2.6 งานของทิพย์วารี สงนอก (2564) ศึกษาภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับตำรายาพื้นบ้าน การศึกษาจากตำรายาและสมุนไพรรักษาโรค ทำให้เห็นถึงความสำคัญของการเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่น การวิเคราะห์และปรีวรรตตำราโบราณ และการจัดระบบความรู้เกี่ยวกับการแบ่งกลุ่มโรคและเภสัชวัตถุ

3. ประเภทงานที่มุ่งศึกษาตัวสมุนไพรรักษาโรค จำนวน 1 เรื่อง ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยในครั้งนี้ในเรื่องของการแบ่งกลุ่มโรค การจำแนกเภสัชวัตถุประเภทต่าง ๆ คือ

3.1 งานของสุนทร จินธรรม ปณณัฏฐ์ ถกลภักดี และจิรภัทร์ อัฐธิศิลป์เวช (2558) ศึกษาความหลากหลายของพรรณพืชสมุนไพรรักษาโรคและภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านดงบัง ตำบลดงขี้เหล็ก อำเภอเมืองจังหวัดปราจีนบุรี

4. ประเภทงานที่ศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้าน จำนวน 4 เรื่อง ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยในครั้งนี้ในเรื่องของคำศัพท์สำคัญในตำรายา การแบ่งกลุ่มโรค การจำแนกเภสัชวัตถุประเภทต่าง ๆ คือ

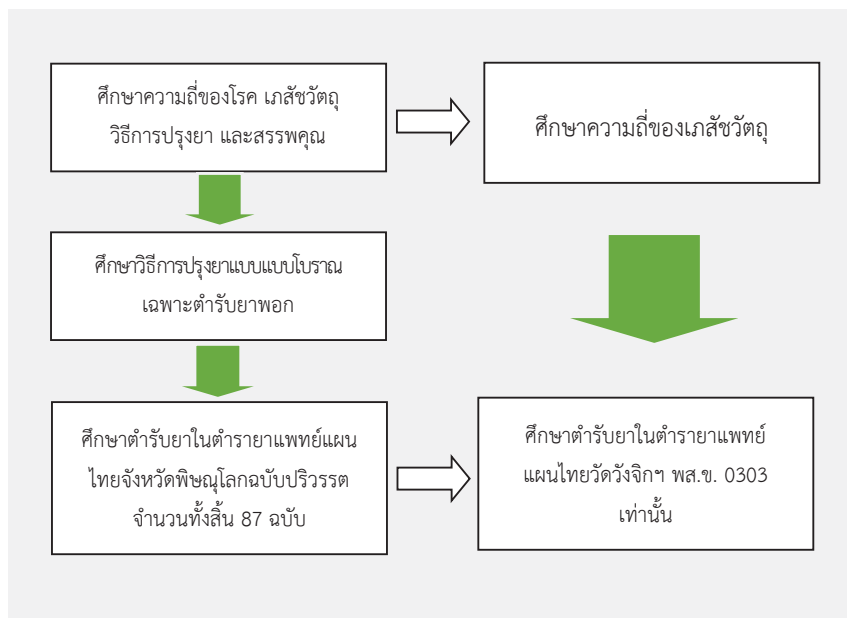
4.1 งานของชุตีวรรณ ไชยชนะ และคณะ (2563) ศึกษาเปรียบเทียบตามหลักเภสัช 4 ของสมุนไพรรักษาโรคในตำราโรคนิทาน ฉบับพระยาวิชัยดิษฐ์ (กลุ่ม) กับคัมภีร์โรคนิทาน ในตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง รัชกาลที่ 5 4.2 งานของศรินทร์รัตน์ จิตจำ สิริรัตน์ เลหาประภานนท์ และวสันต์ หะยียะห์ยา (2563) ศึกษาภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านด้านการรักษาโรคหอบหืด 4.3 งานของบุญศรี เลิศวิจิตร (2554)

ศึกษาลัทธิภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านกับสมุนไพรชุมชนภาคอีสาน 4.4 งานของภารดี
มหาจันทร์ (2533) ศึกษาและรวบรวมตำรายาพื้นบ้านชลบุรี

จากการทบทวนวรรณกรรมทั้งหมด คณะผู้วิจัยจะเลือกใช้กรอบแนวคิดของ
ภักรพล แสงเงิน (2567ข) ที่ศึกษาวิจัยตำรับยาพอกจากตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัด
พิษณุโลก จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งหมดแล้ว สามารถแสดงเป็นแผนภาพ
กรอบแนวคิดการวิจัย ได้ดังนี้

กรอบแนวคิดของภักรพล แสงเงิน (2567ข)
ศึกษาตำรับยาพอกจากตำรายาแพทย์แผนไทย
จังหวัดพิษณุโลก

กรอบแนวคิดของการวิจัย
การศึกษาเชิงวิเคราะห์เอกสารต้นฉบับ
ตำรายาแพทย์แผนไทยวัดวังจิก
ตำบลวังจิก อำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

จากกรอบแนวคิดดังกล่าว ผู้วิจัยทำการปริวรรตตำรายาวัดวังจิกฯ พส.ข. 0303 ตามต้นฉบับและเป็นภาษาไทยปัจจุบัน (ดังตารางที่ 1 ยาแก้ซางเป็นริดสีดวงฯ) หลังจากนั้นจะนำกรอบแนวคิดดังกล่าวมาใช้ในการวิเคราะห์ตำรายาวัดวังจิกฯ พส.ข. 0303 โดยมุ่งศึกษาเฉพาะตำรับยาในตำรายาแพทย์แผนไทยวัดวังจิกฯ พส.ข. 0303 เท่านั้น โดยแบ่งออกเป็นตารางเภสัชตำรับ (ดูตัวอย่างในตารางที่ 2 ตำรับที่ 1 ยาแก้ซางแก้ริดสีดวง) คือ พิษ สัตว์ ธาตุ กระจายยา วิธีการปรุงยา วิธีการใช้ยา และสรรพคุณ หลังจากนั้นจึงศึกษาตามกรอบแนวคิดของการวิจัยในเรื่องของความถี่ของเภสัชวัตถุ แล้วอภิปรายผลการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสาระสำคัญและความถี่ของเภสัชวัตถุในตำรายาวัดวังจิกฯ พส.ข. 0303 มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. เตรียมการวิจัย ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง อ่านหนังสือเกี่ยวกับตำรายาแพทย์แผนไทยประกอบเพื่อความถูกต้องแม่นยำในขั้นตอนการปริวรรต เช่น ตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ฉบับหลวง คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ พจนานุกรมศัพท์แพทย์และเภสัชกรรมไทย เป็นต้น

2. ขั้นตอนเก็บรวบรวมข้อมูล ปริวรรตตำรายาตามหลักการปริวรรตเอกสารโบราณ และตรวจสอบโดยอาจารย์ที่ปรึกษาวิจัย ตัวอย่างดังนี้

ตารางที่ 1 ยาแก้ซางเป็นริดสีดวงและยาแก้ละอองพระบาทจากตำรายาแพทย์แผนไทย
วัดวังจึกฯ พส.ช .0303

หน้าที่	บรรทัด	ปริวรรตตามต้นฉบับ	ปริวรรตเป็นภาษาไทยปัจจุบัน
4	1	ไรตักมันจับเอาควั่วขวม โหยโหยไยรำมันให้ยล้ง ทองครันน้นไปยมันให้ย กระไหยนมันให้ย	โหลตักมันจับเอาคอบวมเข้าให้ โหยไยรำมันให้ล้งท้อง ครันน้น ไปมันให้กระหายน้ำมันให้ท้อง ขึ้น มันให้หลังแข็ง มันให้ปลาย
	2	ทองขึ้น มันให้ยหลังแขง มันให้ยปรายดินปรางมือ เป็นไซรอันแลวมัน โหยเป็นเสนเป็รควั่ว ให้ยทองเรือ	ดินปลายมือเป็นไซรอันแลวมัน ให้เป็นเส้นเป็นตอ ให้ท้อง เหลืองดังเป็นปวงลักษณะซาง ขโมยแล ๓๐๐ ซางไฟมันจับให้ ปากขาวแลวมันให้น้ำตาตกแล้ว
	3	ดั่งเปนปวง ลักขณ์ทราง คโมยแล ๓๐๐ ทรางไฟ มันจับไฟรปากขาว แล้วมันให้ยน้ำตาตก แลวมันกรับสีเลื่อง	มันกลับสีเหลืองแกยยากนักชื่อ ว่าละอองพระบาทตายแล ๓๐๐ ซางริดสีดวงมันให้ล้นแลปาก เปื่อยคอกเปื่อยมันนี้ร่ายนัก ครัน แกไปมันให้เป็นบิต ถ้าจะแก้
	4	แกยยากหนัก ชื่อว่ารื่อง พระบาท ตายแล ๓๐๐ ทรางริดสีดวง มันให้ยล้น แลปาก เปื่อยควั่วเปื่อย มันนี้ให้น้ำหนัก	ทำยาเอาตานหม่อน 1 กะเพรา 1 สวาด 1 มะกล่ำเครือ 1 ผักคราด หัวแหวน 1 มะยมตัวผู้ 1 บด ละลายผิวน้ำหัดกินเป็นยาสด แล ๓๐๐ แก่ละอองพระบาท
	5	ครันแกไปยมันให้ให้ย เป็นบิต ทาแก้ทำยา เอาตานมอน 1 เกพรา 1	เอาน้ำประสานทอง 1 ผื่น 1 เบญจกานี 1 น้ำตาล 1 กระเทียม 1 เกลือรำหัด บดซุบสำลือม

หน้าที่	บรรทัด	ปริวรรตตามต้นฉบับ	ปริวรรตเป็นภาษาไทยปัจจุบัน
		ส่วต 1 ม่กรำเครือ 1 ผักคราด 1 ม่ยมตัวผู้ 1	แก้ลิ้นแก้ปากแล ๓๐๐ ถั่วลันเตา พระบาททองทอง เอาเบญกานี่ 1 เนระพูสี 1
	6	บทลายผินลำหักกิน เป็นยาสดแล ๓๐๐ แก้ว รื่องพระบาท เอาน้ำ ประสานทอง 1 ผิน 1 เบญกานี่ 1 น้ำตาน 1	
	7	เก็เทียม 1 เกรื่อลำหัด บทชูปสารีอัม แก้วลิ้น แก้ปากแล ทาร่องพระ บาททองทองเอาเบญกานี่ 1 เนระพูสี 1	

คณะผู้วิจัยจะนำตำรับยาในตำรายาแพทย์แผนไทยวัดวังจิกฯ จัดเรียงในรูปแบบของมอนอกราฟ (ตารางเลขตำรับ) และตรวจสอบโดยอาจารย์ที่ปรึกษาวิจัย ดังนี้

ชื่อตำรับยา ตำรับที่ 1 ยาแก้ซาง แก้วริดสีดวง

ที่มา : ซาง ริดสีดวงมันให้ลิ้นแลปากเปื่อยคอกเปื่อยมันนี้ร้ายนัก ครั้นแก้ไปมันให้เป็นบิด ถ้าวจะทำยาเอาตามหม่อน 1 กะเพรา 1 ส่วต 1 มะกล่ำเครือ 1 ผักคราดหัวแหวน 1 มะยมตัวผู้ 1 บดละลายผินรำหัดเป็นยาสดแล ๓๐๐

(ตำรายาวัดวังจิก/0303, น. 4)

ตารางที่ 2 ดารับที่ 1 ยาแก้ซางแก้ริดสีดวง

1. พืชวัตถุ	- ดานหม่อน 1 - กะเพรา 1 - สวาด 1 - มะกล่ำเครือ 1	- ผักคราดหัวแหวน 1 - มะยมตัวผู้ 1 - ฝิ่น
2. สัตว์วัตถุ	-	
3. ธาตุวัตถุ	-	
4. น้ำกระสาย	น้ำฝิ่น	
5. วิธีการปรุงยา	นำตัวยาทั้งหมดบดละลายน้ำฝิ่น	
6. วิธีการใช้ยา	รับประทาน	
7. สรรพคุณ	แก้ซาง แก้ริดสีดวง	

3. ขันวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 ศึกษาวิเคราะห์สารัตถะของตำรายาแพทย์แผนไทยวัดวังจิกฯ

3.2 ศึกษาวิเคราะห์ความถี่ (frequency) ของเภสัชวัตถุในตำรายาแพทย์แผนไทยวัดวังจิกฯ

4. ขันสรุปและอภิปรายผลการวิจัย สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผลการวิจัยและนำเสนอในรูปแบบของบทความวิจัย

ผลการวิจัย

การศึกษาเชิงวิเคราะห์เอกสารต้นฉบับตำรายาแพทย์แผนไทยวัดวังจิก ตำบลวังจิก อำเภอโพนธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร เอกสารเลขที่ พส.ข. 0303 พบว่ามีตำรับยาที่ใช้ในการรักษาโรคทั้งหมด 404 ตำรับ สารัตถะเกี่ยวกับตำรับยารักษาโรคต่าง ๆ สามารถแบ่งออกเป็นหัวข้อตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ดังต่อไปนี้

1. สารัตถะของตำรายาแพทย์แผนไทยวัดวังจิกฯ พส.ข. 0303

สามารถจำแนกสารัตถะของตำรับยาประเภทต่าง ๆ ได้ทั้งหมด 11 ประเภท เรียงลำดับประเภทที่พบจากมากไปหาน้อย ได้ดังนี้

1. ยารักษากลุ่มโรคที่เกิดกับเด็ก³ พบจำนวน 169 ตำรับ (พบมากที่สุด) เช่น ยาแก้ละอองพระบาท ยาแก้หระอุทัยกาฬ ยาเขียวแทงทอง ยาจักรนารายณ์ ยาแก้ซางทั้งปวง เป็นต้น

2. ยารักษากลุ่มโรคจิตสติดวง⁴ พบจำนวน 94 ตำรับ เช่น ยาแก้จิตสติดวงจุมก ยาแก้จิตสติดวงคอ ยาแก้จิตสติดวงทวาร ยาแก้จิตสติดวงปากและลิ้น ยาแก้จิตสติดวงพลวง เป็นต้น

3. ยารักษากลุ่มโรคไข้⁵ พบจำนวน 27 ตำรับ เช่น ยากระทุ้งไข้ ยาแก้ไข้เหนือ ยาแก้ไข้รากสาด ยาแก้สันนิบาตชักแขนง ยาแก้ไข้เพื่อลม เป็นต้น

³ โรคที่เกิดกับเด็กในที่นี้ หมายถึง โรคที่ระบุไว้ว่าเกิดกับเด็ก ซึ่งอายุตั้งแต่แรกเกิดจนถึงอายุ 12 ปี ไม่รวมเด็กที่เกิดโรคหรืออาการต่าง ๆ ตามความผิดปกติของธาตุในร่างกาย.

⁴ ชื่อโรคละอองชนิดหนึ่ง เป็นแก้มเด็ก อาการของโรคเกิดเป็นฝ้าขึ้นในปากและที่ลิ้น หรือกระพุ้งแก้ม ฝ้านั้นมีสีขาวดังกล้ามมะพร้าวยังไม่ได้สุก ทำให้มีอาการท้องขึ้น ท้องอืดมาก พร้อมกับลงท้อง ถ่ายท้องจนนับไม่ถ้วน อย่างที่เรียกว่า ทั้งขึ้นทั้งลง โรคนี้เกิดกับโรคซางซางนอกจากนั้น โรคละอองพระบาทยังมีอาการต่างออกไปอีกเห็นได้จากฝ้าที่ขึ้นตามลิ้นเป็นสีเหลือง เขียว แดง พืชของโรคก็จะต่างกันออกไป (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542: 859).

⁵ ชื่อโรคของเด็กชนิดหนึ่ง มักเป็นกับเด็กที่ยังอยู่ในเขตเรือนไฟ เมื่อเด็กออกจากเรือนไฟแล้ว หรืออายุ 3 เดือนขึ้นไป จะไม่ค่อยเป็นหละ แต่เรียกว่าโรคซาง อาการของโรคหละจะเป็นต่อเนื่องมาจากโรคละออง โดยมียาอาการรุนแรงมากขึ้น ลิ้นที่เป็นฝ้าขาวนั้นจะเป็นแผ่นหนาเห็นเป็นคราบขาว กับมีเม็ดพิษผุดขึ้นเป็นยอดแหลม มี 9 ชนิดคือ ยอดเหลือง แดง ดำดุจน้ำหมึก เขียวดุจสีใบไม้ มีสายโลหิต ดำดั่งสินิลี ดำแดงซ้ำดั่งสีลูกหว้าหาม สีคราม ขาว และไม่มียอดแต่แดงทั่วทั้งปาก อาการของโรคหละมีชื่อเรียกต่างกัน ดังตัวอย่างต่อไปนี้หละอุทัยกาฬ เม็ดที่ผุดขึ้นเป็นยอดสีแสด มีพิษร้อนมากทำให้มีอาการชักมือกำเท้างอ ปิดหนัก ปิดเบา ลิ้นกระด้างแข็ง นัยน์ตาซ้อนขึ้นสูง คู่กับโรคละอองชื่อไฟฟ้า (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542: 879).

4. ยารักษากลุ่มโรคธาตุแตกพิการ⁶ พบจำนวน 21 ตำรับ เช่น ยาแก้เด็กเกิดได้ 3 เดือนปฐวีธาตุกำเริบ ยาประจุธาตุ ยาประจำธาตุสำหรับเด็กเกิดได้ 1 เดือน เป็นต้น

5. ยารักษากลุ่มโรคลม⁷ พบจำนวน 15 ตำรับ เช่น ยาแก้ลมปะกัง ยาแก้ตะคริวไฟ ยาแก้ตะคริว แก้ลมทั้งปวง เป็นต้น

6. ยารักษากลุ่มโรคทางเดินปัสสาวะอุจจาระ พบจำนวน 11 ตำรับ เช่น ยามหาวิมุตโต ยาพญาหงส์ ยาแก้อุปทม เป็นต้น

7. ยารักษากลุ่มโรคฝี พบจำนวน 4 ตำรับ เช่น ยาเหลืองใหญ่ (1) ยาเหลืองใหญ่ (2) เป็นต้น

8. ยารักษากลุ่มโรคสำหรับบุรุษ พบจำนวน 3 ตำรับ คือ ยาแก้กล่อนลงฝักและสายเลือด ยาแก้กล่อนลงฝัก (1) และยาแก้กล่อนลงฝัก (2)

9. ยารักษากลุ่มสุตุนรีเวช⁸ พบจำนวน 2 ตำรับ คือ ตำรับยาจำเริญบริบูรณ์ และตำรับยาแก่น้ำนมมืออก

10. ยารักษากลุ่มโรคพยาธิ⁹ พบจำนวน 2 ตำรับ คือ ตำรับยาแก้เด็กเป็นพยาธิในท้อง และตำรับยาแก้พยาธิ

⁶ กลุ่มโรคธาตุแตกพิการในที่นี้ หมายถึง โรคที่เกี่ยวข้องกับธาตุทั้ง 4 ภายในร่างกาย คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ แตกหรือพิการจึงทำให้เกิดโรคและอาการต่าง ๆ ทั้งที่เกิดกับเด็กและผู้ใหญ่.

⁷ กลุ่มโรคลมในที่นี้ หมายถึง กลุ่มโรคที่ระบุไว้ว่ารักษาโรคลม เช่น ลมตะคริว ลมต่าง ๆ เป็นต้น.

⁸ กลุ่มโรคสุตุนรีเวชในที่นี้ หมายถึง โรคที่เกิดกับสตรี เช่น ยาบำรุงสตรีให้ร่างกายแข็งแรง ยาบำรุงน้ำนม เป็นต้น.

⁹ กลุ่มโรคพยาธิในที่นี้ หมายถึง พยาธิที่ทำให้เกิดโรค ความเจ็บไข้ ไม่ได้หมายถึงการเกิดพยาธิหรือมีตัวพยาธิ ซึ่งเป็นสิ่งมีชีวิตในร่างกาย.

11. ยาที่มีสรรพคุณรักษาได้มากกว่า 1 กลุ่มโรค พบจำนวน 56 ตำรับ เช่น ยาแก้กาฬและละอองพระบาท ยาพลิกแผ่นดินหงาย ยาแทงใหญ่ ยามหานิลน้อย ยามหาเมฆ¹⁰ เป็นต้น

2. ความถี่ของเภสัชวัตถุในตำรายาแพทย์แผนไทยวัดวังจิกฯ พส.ข. 0303

ความถี่ของพืชวัตถุ พบพืชวัตถุทั้งหมด 455 ชนิด โดยเรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อย 10 อันดับแรก ได้ดังนี้

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 1 พบชนิดละ 90 ครั้ง คือ **ขมิ้นอ้อย**¹¹ (ขมิ้นอ้อย 88 น้ำขมิ้นอ้อย 2) และ**พริกไทย** (พริกไทย 25 พริก 62 ต้นพริก 1 ผลพริก 1 รากพริก 1)

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 2 พบจำนวน 66 ครั้ง คือ **ขิง**¹² (ขิง 61 ใบขิง 1 น้ำขิง 3 ขิงสด 1)

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 3 พบจำนวน 58 ครั้ง คือ **กะเพรา**¹³ (กะเพรา 4 ใบกะเพรา 47 รากกะเพรา 4 ต้นกะเพรา 1 ยอดกะเพรา 1 ใบกะเพราแดง 1)

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 4 พบจำนวน 54 ครั้ง คือ **กระเทียม**¹⁴ (กระเทียม 53 กลีบกระเทียม 1)

¹⁰ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เกิดขึ้นภายนอกกาย มีอาการเม็ดสีดำผุดขึ้นตามร่างกาย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542: 836).

¹¹ **ขมิ้นอ้อย** (*Curcuma zedoaria* Roscoe) มีสรรพคุณสำคัญคือ พบสารต้านอนุมูลอิสระซึ่งเป็นภูมิคุ้มกันในการเกิดโรคมะเร็งชนิดต่าง ๆ (Yuandani, Jantan, Rohani & Sumantri, 2021).

¹² **ขิง** (*Zingiber officinale* Roscoe) ยอดแห่งสมุนไพร มีสรรพคุณหลากหลาย เช่น อุดมไปด้วยสารต้านอนุมูลอิสระ ต้านการอักเสบ ต้านโรคเบาหวาน และป้องกันการเกิดมะเร็งได้ (Mao et al., 2019) ขิงยังสามารถรักษาไข้หวัด ความดันโลหิตสูง โรคเหงือกอักเสบ โรคกระเพาะได้อีกด้วย (Haniadka et al., 2013).

¹³ **กะเพรา** (*Ocimum tenuiflorum* L.) มีสรรพคุณด้านการอักเสบ ต้านเบาหวาน และพบสารต้านอนุมูลอิสระในปริมาณมาก (Sharma et al., 2022).

¹⁴ **กระเทียม** (*Allium sativum* L.) มีสรรพคุณในการต้านการอักเสบ ต้านอนุมูลอิสระ และป้องกันการเกิดมะเร็งได้ (Batiha et al., 2020).

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 5 พบจำนวน 52 ครั้ง คือ **บอระเพ็ด**¹⁵ (บอระเพ็ด 50 น้ำ บอระเพ็ด 1 บอระเพ็ดแห้ง 1)

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 6 พบจำนวน 45 ครั้ง คือ **ไพล**

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 7 พบจำนวน 42 ครั้ง คือ **ติป्ली** (ติป्ली 41 ดอก ติป्ली 1)

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 8 พบชนิดละ 36 ครั้ง คือ **จันทน์ทั้ง 2 และ จันทน์เทศ** (ผลจันทน์ 18 ดอกจันทน์ 17 ผลจันทน์ทั้ง 2 1)

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 9 พบชนิดละ 34 ครั้ง คือ **มะนาว** (มะนาว 2 ใบมะนาว 12 รากมะนาว 1 ผิวมะนาว 1 เมล็ดมะนาว 1 น้ำมะนาว 5 ผลมะนาว 1 เปลือกมะนาว 1) และ **ว่านร้อนทอง**

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 10 พบจำนวน 33 ครั้ง คือ **ว่านกับแรด**

ความถี่ของสัตว์วัตถุ พบสัตว์วัตถุทั้งหมด 45 ชนิด โดยเรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อย ได้ดังนี้

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 1 พบจำนวน 38 ครั้ง คือ **งูเหลือม**¹⁶ (งูเหลือม 33 กระดุกงูเหลือม 4 น้ำมันงูเหลือม 1)

¹⁵ เถาบอระเพ็ดมีรสขมจัด สรรพคุณแก้ไข้ทุกชนิด บำรุงกำลัง แก้ก้อนใน แก้กะหายน้ำ เป็นยาขม เจริญอาหาร ระบายความร้อน ทำให้เนื้อเย็น แก้โลหิตพิการ ใบมีรสขม ตำพอกฝีทำให้เย็นและบรรเทาอาการปวด รากมีรสขม มีสรรพคุณเป็นยาช่วยให้เจริญอาหาร ดับพิษร้อนถอนพิษไข้ (ชนันต์ พิเชียรสุนทร และคณะ, 2544: 430-431).

¹⁶ งูเหลือมมีรสขม บดปรุงเป็นกระสายยาช่วยให้ยาแล่นเร็ว ดับพิษตานซางในเด็ก ผ่นกับยาหยอดตา แก้กตาแฉะ ตามัว ตาฟาง ตาแดง และแก้ปวดตา กระดุกงูเหลือมมีรสเย็น เมา เบื่อ มีสรรพคุณดับพิษกาฬ แก้กเมื่อย แก้ก้อนใน กระสับกระส่าย น้ำมันงูเหลือมมีรสร้อน ใช้ทาแก้เคล็ด ขัด ยอก แผลง ทำให้เส้นเอ็นหย่อน (ชนันต์ พิเชียรสุนทร และคณะ, 2544: 307).

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 2 พบจำนวน 15 ครั้ง คือ **จระเข้**¹⁷ (เขี้ยวจระเข้ 3 ดิจระเข้ 12)

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 3 พบชนิดละ 11 ครั้ง คือ **งู** (ติงู 10 ติงูขง 1) และ**ช้าง** (งาช้าง 6 กรามช้าง 5)

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 4 พบชนิดละ 10 ครั้ง คือ **ขมด**¹⁸ (ขมด 9 เนื้อขมด 1) และ**ผึ้ง** (น้ำผึ้งรวง 2 น้ำผึ้ง 7 ขี้ผึ้ง 1)

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 5 พบจำนวน 9 ครั้ง คือ **แรด**¹⁹ (นอแรด 6 กรามแรด 3)

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 6 พบชนิดละ 8 ครั้ง คือ **ตะพานน้ำ**²⁰ (ดีตะพานน้ำ 8) และ**เสือ**²¹ (กระดูกเสือ 3 เขี้ยวเสือ 5)

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 7 พบชนิดละ 6 ครั้ง คือ **กวาง** (เขากวาง) และ**ลิ้นทะเล**²²

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 8 พบจำนวน 5 ครั้ง คือ **แมลงสาบ** (ขี้แมลงสาบ)

¹⁷ ดิจระเข้มีรสขม คาว แก่สตรีที่คลอดบุตรแล้วโลหิตทำพิษให้จุกแน่น ขับน้ำคาวปลาและเลือดเสีย ทำให้ยาแล่นเร็ว (ขยันต์ พิเชียรสุนทร และคณะ, 2544: 311).

¹⁸ มีกลิ่นหอมเย็น คาว ใช้เป็นยาบำรุงดวงจิตให้ชุ่มชื้น เป็นยาชูกำลัง ดับพิษโลหิต บำรุงน้ำดี (ขยันต์ พิเชียรสุนทร และคณะ, 2544: 349).

¹⁹ นอแรดมีกลิ่นหอมเย็น ไม่คาว มีรสเปรี้ยวเค็มเย็น มีสรรพคุณแก้ไข้สูง แก้พิษร้อน แก้อาเจียน เป็นเลือด แก้ถ่ายเป็นเลือด เป็นยาระงับประสาท โดยใช้บดเป็นผงผสมกับน้ำกินเป็นยาขมเจริญอาหาร แก้อาการเกร็ง (ขยันต์ พิเชียรสุนทร และคณะ, 2544: 593).

²⁰ ดีตะพานน้ำมีรสขม คาว มีสรรพคุณแก้ไข้สันนิบาต แก้พิษกาฬ แก่โรคตา และแก้ลมกองละเอียด (ลมวิงเวียนหน้ามืดตาลาย) (ขยันต์ พิเชียรสุนทร และคณะ, 2544: 390).

²¹ กระดูกเสือนำมาต้มน้ำ เป็นยาบำรุงกระดูก บำรุงไขข้อและเนื้อหนัง แก้ปวดบวมตามข้อ แก้โรคปวดข้อ เป็นยาระงับประสาท แก้โรคลมบ้าหมู แก้ปวดตามข้อ เข้ากระดูก บำรุงกระเพาะอาหาร เขี้ยวเสือนำมาต้มน้ำ มีรสขม แก้พิษไข้ แก้พิษร้อน พิษอักเสบ พิษตานซาง (ขยันต์ พิเชียรสุนทร และคณะ, 2544: 647).

²² ลิ้นทะเลมีรสเปรี้ยว เป็นยาฆ่าเชื้อและยาแก้ลมกองเลือด (ขยันต์ พิเชียรสุนทร และคณะ, 2544: 606).

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 9 พบชนิดละ 4 ครั้ง คือ **ครั้ง**²³ (ครั้ง 3 ครั้งกลาง 1) **ปลาช่อน** (หางปลาช่อน 3 เกสัดปลาช่อน 1) **แพะ** (เขี้ยวแพะ 1 ขี้แพะ 1 เขาแพะ 1 น้ำขี้แพะ 1) **ไส้เดือน** (ไส้เดือน 1 รากดิน 3) และ **เหี้ย** (ตีเหี้ย 2 น้ำมันเหี้ย 2)

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 10 พบชนิดละ 3 ครั้ง คือ **กะปิ** **ควายเผือก**²⁴ (กระดุกควายเผือก 1 เขากะปือเผือก 2) **งูเห่า** (ติ่งเห่า 2 หัวงูเห่า 1) **นกยูง** (แวนนกยูง 1 ขนนกยูง 1 หางนกยูง 1) **แร้ง** (กระดุกแร้ง) และ **หมู** (เขี้ยวหมู)

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 11 พบชนิดละ 2 ครั้ง คือ **ไก่** (ไข่ไก่ 1 เปลือกไข่ฟัก 1) **เบี้ยผู้** **วัว** (ขี้วัวข้างฟ้อม 1 มูตรวัว 1) **หอยขม** **หอยแครง** **หอยโข่ง** (หอยโข่ง 1 ฝาหอยโข่ง 1) **หอยสังข์** (สังข์) **หมาร่า** (รังหมาร่า 1 รังแมงเีย 1) และ **ไม้ทราบชนิด** (สารพัดเขี้ยวงา 1 เขี้ยวงา 1)

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 12 พบชนิดละ 1 ครั้ง คือ **กา** (กระดุกกา) **กระเบน** (หนังกระเบน) **งูอด** (พิษงูอด) **เต่าเหลือ** (กระดองเต่าเหลือ) **นกพิราบ** (ขี้นกพิราบ) **ปูทะเล** (ก้ามปูทะเล) **ปลาไหล** **แมงมุม** (แมงมุมตายซาก) **วัวดำ** (มูตรวัวดำ) **หมูเถื่อน** (ตีหมูเถื่อน) **หมึกหอม** **หอยพิมพ์การัง** และ **หมี** (เขี้ยวหมี)

ความถี่ของธาตุวัตถุ พบธาตุวัตถุทั้งหมด 21 ชนิด โดยเรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อย ได้ดังนี้

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 1 พบจำนวน 40 ครั้ง คือ **น้ำประสานทองสะตุ**

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 2 พบจำนวน 22 ครั้ง คือ **เกลือ**

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 3 พบจำนวน 20 ครั้ง คือ **สารส้ม**²⁵

²³ มีรสเผ็ด มีสรรพคุณบำรุงโลหิต ห้ามเสมหะ คุมอาจมน (ขยันต์ พิเชียรสุนทร และคณะ, 2544: 288).

²⁴ เขามีสรีเย็น คาว แก่สรรพพิษ แก่ร้อนใน ถอนพิษ แก่พิษไข้ เป็นต้น (ขยันต์ พิเชียรสุนทร และคณะ, 2544: 182).

²⁵ มีรสเผ็ดเปรี้ยว มีสรรพคุณสมานทั้งภายในภายนอกใน แก่ระดูขาว แก่หนองในและหนองเรื้อรัง เป็นยาขับปัสสาวะ ขับนิ่ว แก่ปอดอักเสบ เป็นยาขับฟอกล้างโลหิตระดู แก่ร่าเมขนาดเหือกเป็นแผลบวม ทำให้ฟันมั่นคง แก่แผลในปากคอ สมานแผลห้ามเลือดในแผลเล็กน้อย (ขยันต์ พิเชียรสุนทร และคณะ, 2544: 641).

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 4 พบจำนวน 11 ครั้ง คือ **กัมมะถันแดง**²⁶

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 5 พบจำนวน 5 ครั้ง คือ **จุนสี**

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 6 พบชนิดละ 4 ครั้ง คือ **เกลือสินเธาว์**²⁷ และ **น้ำมันดิบ**

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 7 พบชนิดละ 3 ครั้ง คือ **ขันทสกรและเหล็ก** (เหล็ก 1 เหล็กดี 1 หัวค้อน 1)

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 8 พบชนิด 2 ครั้ง คือ **เกลือกะดัง**²⁸ **กัมมะถัน** (กัมมะถัน 1 สุพรรณถัน 1) **ปูนขาว** (ปูนขาว 1 น้ำปูนขาว 1) และ **ปูนผง**

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 9 พบชนิดละ 1 ครั้ง คือ **กัมมะถันเหลือง ขาด** **หรรศุน ดินเผา ถ่านไฟ หล้าของไฟ และอิฐ**

ความถี่ของน้ำกระสายยา พบน้ำกระสายยาทั้งหมด 70 ชนิด โดยเรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อย ได้ดังนี้

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 1 พบจำนวน 103 ครั้ง คือ **สุรา**²⁹ (สุรา 103 สุราเข้ม 1)

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 2 พบจำนวน 81 ครั้ง คือ **น้ำ** (น้ำ 73 น้ำร้อน³⁰ 8)

²⁶ มีรสเมาฝืดคอ มีสรรพคุณขับลมในกระตูก แก้น้ำเหลืองเสีย แก้ประดง ฆ่าพยาธิทั้งภายนอกและภายใน แก้กูกเสียในโรคปวณ แก่โรคผิวหนัง ผื่นคัน พุพอง ทำเป็นยาขี้ผึ้งกัมมะถันใช้ทาแก้หิด (ขยันต์ พิเชียรสุนทร และคณะ, 2544: 645).

²⁷ มีรสเค็ม ทำลายพชรตัก แก่ระส่ำระสาย แก่สมุฏฐาน ตริโทษ แก่นิ้ว (ขยันต์ พิเชียรสุนทร และคณะ, 2544: 226).

²⁸ เกลือที่ได้จากการนำบุตรของคนไข้เก็บใส่ภาชนะทิ้งให้เน่าเป็นปีจนเกิดเป็นก้อนแข็ง (ลัดดาวัลย์ ครูปัญญามาตย์ (บรรณาธิการ), 2547: 57).

²⁹ เหล้ามีรสเมา มีสรรพคุณกระทุ้งพิษ ขับเลือดลม เมื่อใช้เป็นกระสายยาจะทำให้ยาแล่นเร็ว (ขยันต์ พิเชียรสุนทร และคณะ, 2544: 169).

³⁰ ช่วยให้อาเมต ยาถูกกลอนหรือยาแ่ง ละลายได้ง่าย ช่วยให้สะดวกในการกินยา (ขยันต์ พิเชียรสุนทร และคณะ, 2544: 165).

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 3 พบจำนวน 34 ครั้ง คือ น้ำมะนาว³¹

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 4 พบจำนวน 31 ครั้ง คือ น้ำผึ้ง³² (น้ำผึ้ง 27 น้ำผึ้งรวง 4)

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 5 พบจำนวน 17 ครั้ง คือ น้ำดอกไม้ม

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 6 พบจำนวน 14 ครั้ง คือ น้ำขาวข้าว

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 7 พบจำนวน 8 ครั้ง คือ น้ำจันทน์ขาว (น้ำจันทน์³³)

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 8 พบจำนวน 7 ครั้ง คือ น้ำปูนใส

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 9 พบจำนวน 6 ครั้ง คือ ดิงู

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 10 พบจำนวน 5 ครั้ง คือ น้ำมันดิบ

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 11 พบจำนวน 4 ครั้ง คือ มูตร (มูตร 2 น้ำมูตร 1 มูตรปน 1)

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 12 พบจำนวน 3 ครั้ง คือ น้ำมะม่วง

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 13 พบชนิดละ 2 ครั้ง คือ ดิงูเหลื่อม น้ำทำน้ำทองหลาง น้ำทองหลางใบมน น้ำผลยอ น้ำมะพร้าวอ่อน น้ำมะรุม และน้ำอ้อยแดง

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 14 พบชนิดละ 1 ครั้ง คือ ขันตสกร น้ำฤกษ์นา น้ำเกลือ น้ำกะเม็ง น้ำข่า น้ำครำ น้ำคาง น้ำขำ น้ำแช่ผลมะกอกเผาไฟ

³¹ น้ำมะนาวมีรสเปรี้ยว แก้ไอ ขับเสมหะ พอกโลหิตประจำเดือนของสตรี (ขยันต์ พิเชียรสุนทร และคณะ, 2544: 165).

³² น้ำผึ้งใหม่มีรสหวาน มีสรรพคุณบำรุงกำลัง แก้สะอึก แก้ไข้ตรีโทษ เป็นยาอายุวัฒนะ ใช้เป็นกระสายสำหรับเตรียมยาลูกกลอน (ขยันต์ พิเชียรสุนทร และคณะ, 2544: 162).

³³ แก่นจันทน์ขาวมีรสขมเย็นระคนกัน มีสรรพคุณแก้ไข้ที่เกิดจากตับและดี บำรุงเลือด (ขยันต์ พิเชียรสุนทร และคณะ, 2544: 146).

น้ำแช่ผลมะกอกและประคำดีควายเผาไฟ น้ำดอกไม้เทศ³⁴ น้ำดินสอพอง
 น้ำเตียนสิบสอง น้ำดินประสีขาว น้ำตะไคร้ น้ำตาล น้ำเถาต่าลึง น้ำทับทิม
 น้ำทะลายหมากดิบ น้ำใบฟักข้าว น้ำใบมะระ น้ำใบขี้เหล็ก น้ำใบกะเพรา
 น้ำใบพลูแก น้ำปูน น้ำเปลือกผลทับทิม น้ำเปลือกกล้วยแปบ น้ำเปลือกแค
 น้ำเปลือกมะกรูด น้ำผลมะแว้ง น้ำฝิ่น น้ำฝักส้มป่อย น้ำพิมเสน น้ำมะพร้าว
 น้ำมะพร้าวไฟ น้ำมะพร้าวนาฬิกา น้ำมะลิ น้ำมะคัง น้ำมะกล่ำเครือ น้ำมะแว้ง
 ต้นและมะกล่ำเครือต้ม น้ำรากบัว น้ำรากบัวหลวง น้ำรากตาลโตนดต้ม
 น้ำแรมคิน น้ำส้ม น้ำส้มป่อย น้ำส้มซ่า³⁵ น้ำหมากสง น้ำอ้ายเหนียว และ
 ยางสลัดได

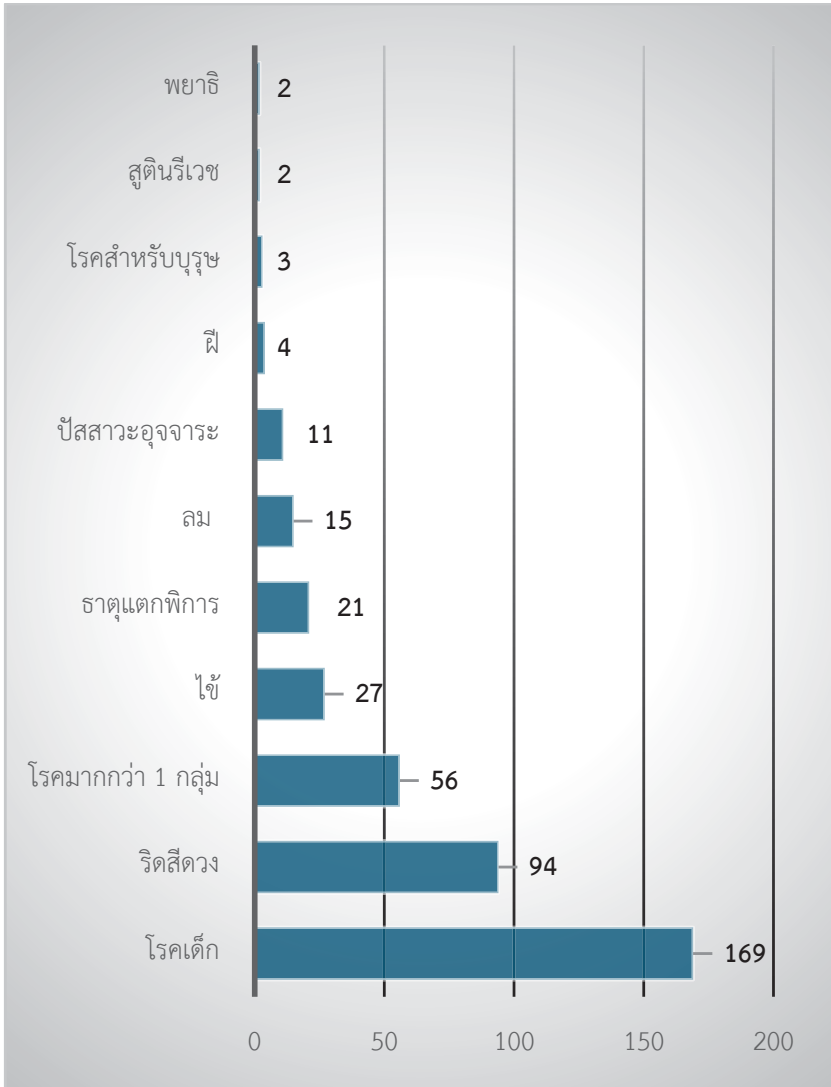
สรุปผลการวิจัย

การศึกษาเชิงวิเคราะห์เอกสารต้นฉบับตำรายาแพทย์แผนไทยวัดวังจิก ตำบลวังจิก
 อำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร เลขที่ พส.ข.0303 คณะผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์
 เพื่อศึกษาสารัตถะและความถี่ของเภสัชวัตถุในตำรายาแพทย์แผนไทยวัดวังจิกฯ พส.ข.
 0303 ผลการศึกษาพบว่า มีตำรับยาที่ใช้ในการรักษาโรคต่าง ๆ ทั้งหมด 404 ตำรับ
 จำแนกได้ทั้งหมด 11 ประเภท โดยพบยาประเภทรักษากลุ่มโรคที่เกิดกับเด็กมากที่สุด
 จำนวน 169 ตำรับ ด้านเภสัชวัตถุความถี่ของพืชวัตถุ พบพืชวัตถุทั้งหมด 455 ชนิด
 โดยพบการใช้ขมิ้นอ้อยและพริกไทยมากที่สุด จำนวนชนิดละ 90 ครั้ง ด้านความถี่ของ
 สัตว์วัตถุ พบสัตว์วัตถุทั้งหมด 45 ชนิด โดยพบการใช้งูเหลือมมากที่สุด จำนวน 38 ครั้ง
 (ติงูเหลือม 33 กระดุกงูเหลือม 4 น้ำมันงูเหลือม 1) ความถี่ของธาตุวัตถุ พบธาตุวัตถุ
 ทั้งหมด 21 ชนิด โดยพบการใช้น้ำประสานทองสะสมมากที่สุด จำนวน 40 ครั้ง ด้านความถี่

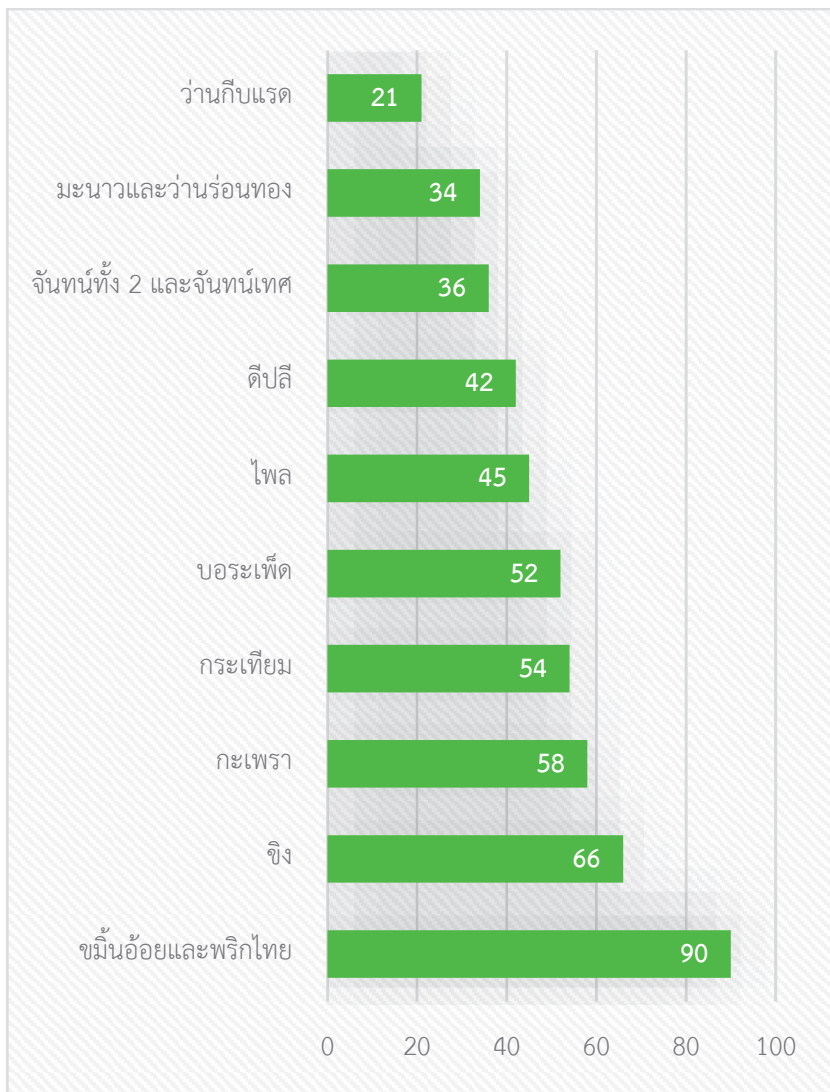
³⁴ โบราณว่ามิกลิ่นหอมเย็น ทำให้หัวใจสว่างขึ้นบาน แก้กพิษไข้ แก่ร้อน แก่กระหาย แก่อ่อนเพลีย
 (ชยันต์ พิเชียรสุนทร และคณะ, 2544: 151).

³⁵ มีรสเปรี้ยวอมหวาน มีสรรพคุณแก้ปวดเสมหะ แก้ไอ เป็นยาพอกโลหิต (ชยันต์ พิเชียรสุนทร และ
 คณะ, 2544: 167).

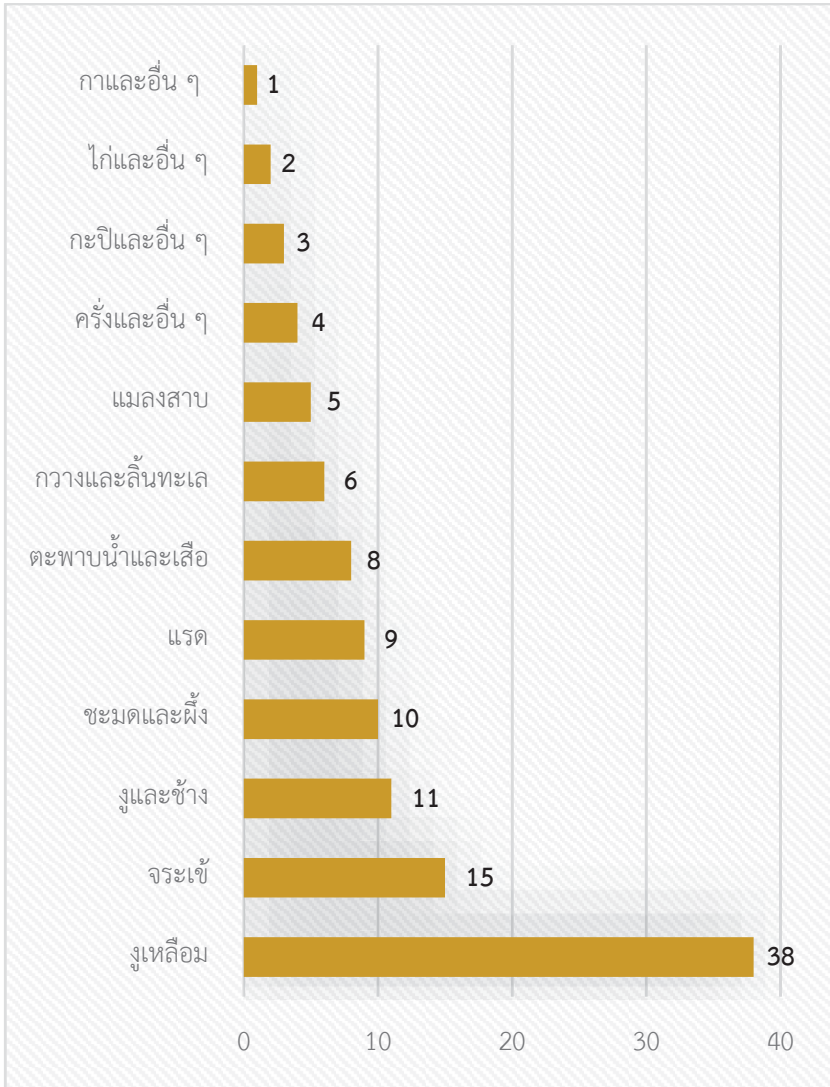
ของน้ำกระสายยา พบน้ำกระสายยาทั้งหมด 70 ชนิด โดยพบการใช้สุรามากที่สุดจำนวน 103 ครั้ง (สุรา 103 สุราเข็ม 1) แสดงผลในรูปแบบของแผนภูมิ ได้ดังนี้

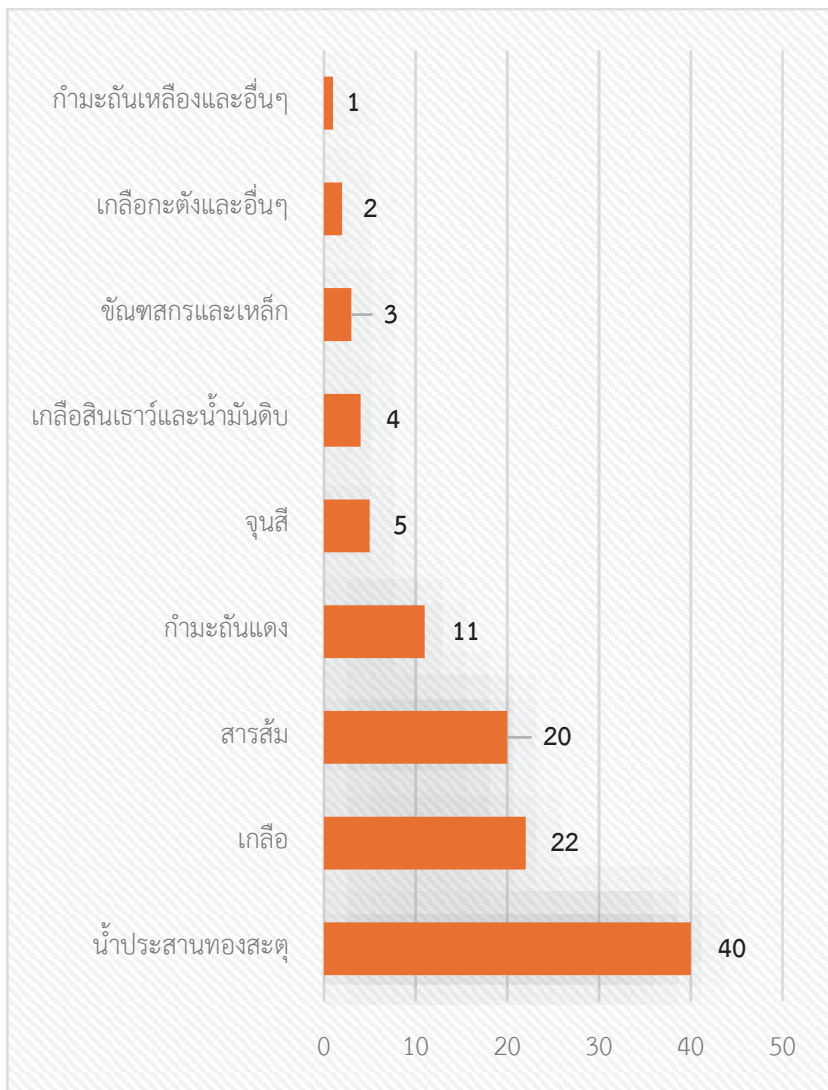
แผนภูมิที่ 1 ตำรับยาประเภทต่าง ๆ ที่ใช้ในการรักษาโรค
ในตำรายาแพทย์แผนไทยวัดวังจึกฯ พส.ช. 0303

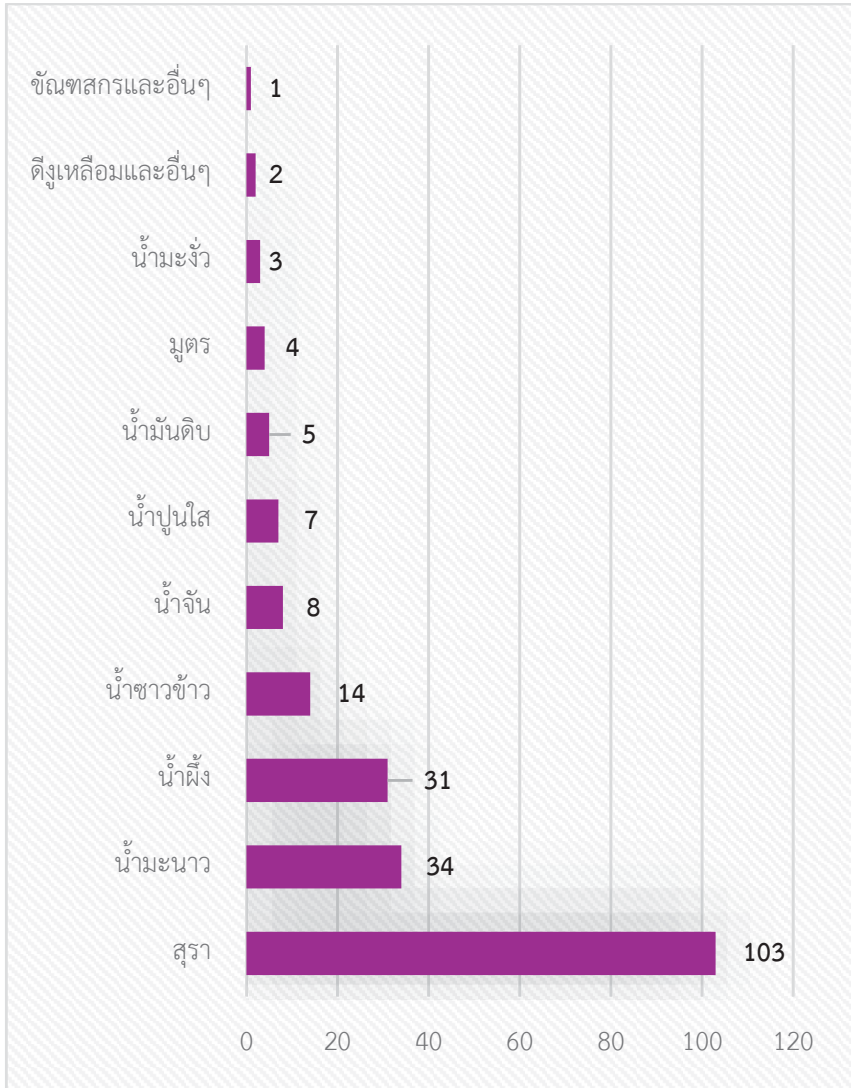
แผนภูมิที่ 2 ความถี่ของพืชวัตถุในตำรายาแพทย์แผนไทยวัดวังจิกฯ พส.ช. 0303

แผนภูมิที่ 3 ความถี่ของสัตว์วัตถุในตำรายาแพทย์แผนไทยวัดวังจิกฯ พส.ข. 0303

แผนภูมิที่ 4 ความถี่ของธาตุวัตถุในตำรายาแพทย์แผนไทยวัดวังจึกฯ พส.ข.0303

แผนภูมิที่ 5 ความถี่ของน้ำกระสายยาในตำรายาแพทย์แผนไทยวัดวังจึกฯ พส.ข. 0303

จากผลการวิจัยทั้งหมดแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ตำรายาแพทย์แผนไทยวัดวังจิก ตำบลวังจิก อำเภอเมืองโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร มุ่งรักษาโรคเกี่ยวกับเด็ก ซึ่งเป็นกลุ่มโรคที่พบมากที่สุด จึงสันนิษฐานได้ว่า โรคเกี่ยวกับเด็กที่พบอาจจะทำการรักษาได้ยากและหลากหลาย จึงต้องบันทึกรายละเอียดจำนวนมากเพื่อเป็นการส่งต่อประสบการณ์ของการรักษาโรค เพราะเด็กไม่สามารถสื่อสารกับหมอได้โดยตรง จึงไม่สามารถให้ข้อมูลที่สำคัญได้ ดังนั้นความชำนาญของหมอจึงมีความสำคัญยิ่ง และต้องมีการสังเกตเพื่อปรุงยาหลากหลายตำรับ ดังหลักฐานที่ปรากฏในงานวิจัยครั้งนี้ ด้านเภสัชวัตถุนั้น พืชวัตถุพบการใช้มันน้อยมากที่สุด สัตว์วัตถุ พบการใช้งูเหลือมมากที่สุด ธาตุวัตถุพบการใช้น้ำประสานทองสะสมมากที่สุด และความถี่ของน้ำกระสายยา พบการใช้สุรามากที่สุด การวิจัยครั้งนี้จะเป็นฐานข้อมูลทางการแพทย์แผนไทยเกี่ยวกับตำรายาแพทย์แผนไทยโบราณให้กับจังหวัดพิจิตรได้ต่อไป

อภิปรายผลการวิจัย

การอภิปรายผลการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยเลือกเภสัชวัตถุนับ 1 ของแต่ละประเภทมาทำการอภิปรายผลการวิจัย ดังนี้

1. ด้านพืชวัตถุที่มีความถี่สูงสุด พบการใช้**พริกไทย** (*Piper nigrum* L.) ตำรายาไทยโบราณว่า พริกไทย มีรสเผ็ด ร้อน เป็นยาขับลม แก้อาการท้องอืด ท้องเฟ้อ เป็นยาบำรุงธาตุ ทำให้เจริญอาหาร เป็นยาขับเหงื่อ ขับปัสสาวะ และเป็นยากระตุ้นประสาท และ**ขมิ้นอ้อย** (*Curcuma zedoaria* Roscoe) ตำรายาไทยโบราณว่า ขมิ้นอ้อย มีรสผาดและสรรพคุณรักษาไข้ แก้อาการท้องอืด (ขยันต์ พิเชียรสุนทร และคณะ, 2544: 264) ซึ่งตรงกับสรรพคุณที่ปรากฏในตำรายาแพทย์แผนไทยวัดวังจิกฯ ที่พบว่าตำรับยาส่วนมากนั้นใช้ในการรักษาโรคเกี่ยวกับเด็ก โดยส่วนใหญ่คือ โรคซาง หมายถึง โรคที่มักเกิดกับเด็กเล็ก ทำให้เด็กมีอาการตัวร้อน ปากแห้ง เชื้อมซึม กินอาหารไม่ได้ ท้องร่วง ลื่นขึ้นในปาก เป็นต้น (กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกและราชบัณฑิตยสถาน, 2553: 123) จากผลการวิจัย สามารถอภิปรายได้ว่า ตำรับยาในตำรายาแพทย์แผนไทยวัดวังจิก ที่พบ

ตำรับยาที่ใช้ในการรักษาโรคเกี่ยวกับเด็กมากที่สุดนั้น กับผลการวิจัยด้านพืชวัตถุที่พบการใช้พริกไทยและขมิ้นน้อยที่สุดนั้น พืชทั้งสองชนิดล้วนเป็นพืชวัตถุที่มีสรรพคุณด้านการอักเสบและมีสรรพคุณเกี่ยวกับระบบทางเดินอาหารและระบบการย่อยของเด็ก ซึ่งยังไม่แข็งแรง ดังสรรพคุณที่ปรากฏในตำรายาแพทย์แผนไทยโบราณ

2. ด้านสัตว์วัตถุพบการใช้**ติงูเหลือม**มีความถี่มากที่สุด ตำรายาไทยว่า ติงูเหลือม (gall blader) มีรสขม ทำให้ตัวยาแล่นเร็ว ดับพิษตานซางในเด็ก (ชยันต์ พิเชียรสุนทร และคณะ, 2544: 307) ซึ่งตรงกับสรรพคุณที่ปรากฏในตำรายาแพทย์แผนไทยวัดวังจิกฯ ที่พบว่าตำรับยาส่วนมากนั้นใช้ในการรักษาโรคเกี่ยวกับเด็ก

3. ด้านธาตุวัตถุพบการใช้**น้ำประสานทอง**มีความถี่มากที่สุด ตำรายาไทยว่า น้ำประสานทอง มีรสปร่า ขา แก่ละอองซาง ลอกลิ้นเด็ก (ชยันต์ พิเชียรสุนทร และคณะ, 2544: 426) ซึ่งตรงกับสรรพคุณที่ปรากฏในตำรายาแพทย์แผนไทยวัดวังจิกฯ ที่พบว่าตำรับยาส่วนมากนั้นใช้ในการรักษาโรคเกี่ยวกับเด็ก แต่ปัจจุบันไม่นิยมใช้น้ำประสานทอง สะตุในการรักษาโรคแล้วเนื่องจากน้ำประสานทองสะตุเป็นสารพิษที่ต้องห้ามในการผสมในอาหาร ตัวอย่างการใช้น้ำประสานทองสะตุในตำรับต่าง ๆ จากตำรายาแพทย์แผนไทยวัดวังจิก เช่น ตำรับยา**แก้ละอองพระบาท**ว่า “แก้ละอองพระบาท เอาน้ำประสานทอง 1 ผื่น 1 เบญจกานี 1 น้ำตาล 1 กระเทียม 1 เกลือรำหัด บดขุบสาลีอมแก้ลิ้นแก้ปากแล ๗๐๐” (ตำรายาวัดวังจิก พส.ช. 0303, น. 4) ตำรับยา**แก้โรคในเด็กธาตุไฟกำเริบ**ว่า “ถ้ากุมารเกิดได้ซวบ 1 เตโชธาตุกำเริบเหตุว่ากุมารนั้นจะสอนนั่งและปลายด้นนั้นบานออกให้อยากของหวาน กินอาหารมิได้และใช้เพื่อเสลดให้ตัวร้อนนอนสะดุ้งซนลุกสะท้านหนาวมักพอใจให้แก้ด้วยยานี้ เอาใบกะเพรา 1 ใบชุมเห็ด 1 ใบทับทิม 1 ขมิ้นน้อย 1 ตะไคร้หอม 1 น้ำประสานทอง 1 ติงูเหลือม 1 เป็นกระสายทำแห้งไว้ละลายเหล้ากินแก้เสลดแล ๗๐๐” (ตำรายาวัดวังจิก พส.ช. 0303, น. 5-6) และตำรับยา**แก้เด็กดูดนมมารดาไม่ได้**ว่า “๑ ยาแก้ลิ้นดูดนมมิได้ เอาน้ำประสานทอง 1 กานพลู 1 ใบหนาด 1 ตะไคร้หอม 1 ใบกะเพรา 1 ขมิ้นน้อย 1 น้ำมะนาวเป็นกระสาย พิมเสนรำหัดละลายน้ำผึ้งน้ำมะนาวก็ได้แล” (ตำรายาวัดวังจิก พส.ช. 0303, น.16) เป็นต้น แสดงให้เห็น

อย่างชัดเจนว่า น้ำประสานทองสะตุนิยมใช้ในการรักษาโรคในตำรับยาวิသิงจิก ดังตัวอย่างที่ใช้ในการรักษาโรคเกี่ยวกับเด็กทั้งสิ้น

4. ด้านน้ำกระสายยาพบการใช้สุรา (เหล้า) มีความถี่มากที่สุด ตำรายาไทยว่า สุราหรือเหล้า มีรสเมา มีสรรพคุณในการกระตุ้นพิษหรือทำให้ตัวยาแล่นเร็ว ขับเลือดลม (ชยันต์ พิเชียรสุนทร และคณะ, 2544: 169) ตัวอย่างการใช้สุราในตำรับต่าง ๆ จาก ตำรายาแพทย์แผนไทยวิသิงจิก เช่น ตำรับยาแก้ตกมูกเลือดในเด็กว่า “๑ ถ้าเด็กตกมูกเลือด เอาขี้แพะ 1 ผักคราดหัวแหวน 1 ใบทับทิม 1 ขมิ้นอ้อย 1 ลูกประคำดีควาย 1 ผ่นด้วยเหล้ากินหายแล” (ตำรายาวิသิงจิก พส.ช. 0303, น. 8-9) ตำรับยาขโลมแก้ซาง (โรคในเด็กชนิดหนึ่ง) ว่า “๑ ยาขโลม เอาเปลือกพุทรา 1 เปลือกสนุ่น 1 เปลือกจิก 1 ใบกะเพราแดง 1 ผักโขมแดง 1 ลูกจันทน์ 1 ดอกจันทน์ 1 กระวาน 1 กานพลู 1 เทียนทั้ง 5 จันทน์แดงเท่ายาทั้งหลาย บดละลายเหล้าเมื่อจะกินแทรกตึง ถ้าจะขโลมผ่นด้วยน้ำดอกไม้น้ำมะพร้าวก็ได้แก้ซางทั้งปวงแล” (ตำรายาวิသิงจิก พส.ช. 0303, น. 14) และตำรับยารูซางว่า “ยารูเด็ก ยาดำ 1 เพ็อง รง 1 เพ็อง เนื้อฝักราชพฤกษ์ 2 สลึง ใบกะเพราเป็นธาตุให้หากินยาดำทำแห้งไว้ผ่นด้วยเหล้าน้ำท่าก็ได้กินตามกำลังเด็กรูซางขึ้นแล” (ตำรายาวิသิงจิก พส.ช. 0303, น. 15-16) เป็นต้น แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า สุราหรือเหล้าเป็นกระสายยาที่หมอโยโบราณนิยมใช้ในการรักษาโรค เนื่องจากสุรามีฤทธิ์กระตุ้นพิษหรือทำให้ตัวยาแล่นเร็วดังตัวอย่างที่ยกมา โดยเฉพาะการใช้รักษาโรคในเด็กชนิดต่าง ๆ

ผลการวิจัยครั้งนี้จึงมีความสอดคล้องกับตำรายาสรรพคุณยาไทยโบราณอย่างชัดเจน จากผลการวิจัยจึงแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของชาววิသิงจิก อำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตรที่สามารถใช้เภสัชวัตถุที่หลากหลายในการรักษาโรคต่าง ๆ โดยเฉพาะโรคที่ปรากฏเป็นอันดับที่ 1 คือ โรคเกี่ยวกับเด็ก หากมีการพัฒนาต่อยอดวิจัยนี้ในการรักษาโรคต่าง ๆ ที่เกิดกับเด็กในทางการแพทย์แผนไทย คณะผู้วิจัยเห็นว่าจะก่อให้เกิดประโยชน์อย่างยิ่ง

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเจาะจงเฉพาะโรคแล้ววิเคราะห์ร่วมกับเภสัชวัตถุที่ปรากฏเฉพาะการรักษาโรคนั้น ๆ จะก่อให้เกิดประโยชน์ในการแพทย์แผนไทยเป็นอย่างยิ่ง

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกและราชบัณฑิตยสถาน. (2553). **พจนานุกรมศัพท์แพทย์และเภสัชกรรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2542). **แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ : ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวรรณกรรมของชาติ**. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- คุณช่วย ปิยวิทย์. (2532). **ภาษาและคติความเชื่อในตำรายาพื้นบ้านจากวัดบึง ตำบลโชคชัย อำเภอโชคชัยจังหวัดนครราชสีมา**. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาศิลปศาสตร์). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ชยันต์ พิเชียรสุนทร แม้นมาส ขวลิต และวิเชียร จีรวงส์. (2544). **คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราชา 5 ธันวาคม 2542**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: อมรินทร์และมูลนิธิภูมิปัญญา.
- ชินวัฒน์ เกลิมรัมย์ และสุทธิรา เซตลัก. (2563). “การศึกษาองค์ความรู้ของตำรายาสมุนไพรรักษาโรคผิวหนังอักเสบที่บันทึกในเอกสารใบลานอีสาน.” **วารสารวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น** 48, 3: 350-363.
- ชุตีวรรณ ไชยชนะ และคณะ. (2563). “การศึกษาเปรียบเทียบตามหลักเภสัช 4 ของสมุนไพรธาตุดินในตำราโรคผิวหนัง ฉบับพระยาธิบดี (กลุ่ม) กับคัมภีร์โรคผิวหนังในตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวงรัชกาลที่ 5.” **ตำรงวิชาการ** 19, 1: 171-193.
- ตำรายาวัดวังจิก/0303**. เอกสารจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.

- ทิพย์วารี สมนอก. (2564). “ภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับตำรายาพื้นบ้าน.” ใน **รายงานการประชุมวิชาการระดับชาติและนานาชาติ ราชภัฏวชิรภัยครั้งที่ 4 วันที่ 7 มกราคม 2564**, 759-767. บุรีรัมย์: มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.
- นิจศิริ เรืองรังษี และคณะ. (2553). **รายงานการวิจัยเรื่อง ตำรายาในศิลาจารึกวัดโพธิ์: สังกายนา รวบรวมและอธิบายความหมาย**. กรุงเทพฯ: กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก.
- บุญศรี เลิศวิริยจิตต์. (2554). **คลังภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านกับสมุนไพรชุมชนภาคอีสาน**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- ประทีป ชุมพล. (2542). “บทนำคัมภีร์ธาตุบรรจบ.” ใน **แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ : ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ**, 639-659. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- ประทีป ชุมพล. (2542). “บทนำคัมภีร์ธาตุวิภังค์.” ใน **แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ : ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ**, 311-350. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- ประทีป ชุมพล. (2542). “บทนำคัมภีร์ปฐมจินดา.” ใน **แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ : ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ**, 83-310. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- ปาลิตา ทองเพล และคณะ. (2565). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เอกสารต้นฉบับตำรายาแพทย์แผนไทยวัดจันทอง ตำบลท่าทอง อำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก.” **วารสารภาษาและวรรณคดีไทย** 39, 2: 85-132.
- ผ่องพิมล ดาศรี และคณะ. (2563). “การปริวรรตและวิเคราะห์เครื่องยาสมุนไพรในคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิภักดิ์ และจำแนกตามเภสัชวัตถุในเภสัชกรรมแผนไทย.” **Siriraj Medical Bulletin** 13, 1: 2-10.

- ภัครพล แสงเงิน. (2567ก). **ตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก : การศึกษาด้านฉบับตัวเขียนและสารัตถะ**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทยและภาษาตะวันออก). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ภัครพล แสงเงิน. (2567ข). **รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์ตำรายาพอกจากตำรายาแพทย์แผนไทยของจังหวัดพิษณุโลก**. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.
- ภารดี มหาขันธ์. (2533). **รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาและรวบรวมตำรายาพื้นบ้านชลบุรี**. กรุงเทพฯ: กองวิจัยและวางแผน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- ลัดดาวัลย์ คุรุปัญญามาตย์ (บรรณาธิการ). (2547). **ตำราเภสัชกรรมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์แผนไทยเดิม.
- ศรินทร์รัตน์ จิตจำ สิริรัตน์ เลหาประภานนท์ และวสันต์ หะยิษฐ์ยา. (2563). **รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านด้านการรักษาโรคหอบหืด**. สงขลา: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย.
- สุนทรี จินธรรม ปณณัฏฐ์ ถกลภักดี และจิรภัทร์ อัฐฐิตศิลป์เวท. (2558). “การศึกษาความหลากหลายของพรรณพืชสมุนไพรและภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านดงบัง ตำบลดงขี้เหล็ก อำเภอมะนัง จังหวัดปราจีนบุรี.” **วารสารวิจัยสหวิทยาการไทย** 10, 3: 1-8.
- อภิรดา เอี่ยมอำ และคณะ. (2561). “การศึกษาวิเคราะห์สมุนไพรในคัมภีร์พรหมบโรหิต.” **ตำรงวิชาการ** 17, 2: 137-162.
- ภาษาต่างประเทศ**
- Batiha, G. E. et al. (2020). “Biological Properties, Bioactive Constituents, and Pharmacokinetics of Some Capsicum spp. and Capsaicinoids.” **Int J Mol Sci** 21, 15.
- Haniadka, R. et al. (2013). “A review of the gastroprotective effects of ginger (Zingiber officinale Roscoe).” **Food Funct** 4, 6: 845-855.

- Mao. Q. Q. et al. (2019). “Bioactive Compounds and Bioactivities of Ginger (*Zingiber officinale* Roscoe).” **Foods** 8, 6.
- Sharma, A. D. et al. (2022). “Comparative phytochemistry, antioxidant, antidiabetic, and anti-inflammatory activities of traditionally used *Ocimum basilicum* L. *Ocimum gratissimum* L., and *Ocimum tenuiflorum* L.” **BioTechnologia (Pozn)** 103, 2: 131-142.
- Yuandani. Et al. (2021). “Immunomodulatory Effects and Mechanisms of *Curcuma* Species and Their Bioactive Compounds: A Review.” **Front Pharmacol** 12, 643119.

